

Theoretical and Methodological Approaches to Research on Regional Competitiveness

Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti

René WOKOUN

Vysoká škola ekonomická v Praze, wokoun@vse.cz

Abstrakt

Príspevek se zaměřuje na teoretické a metodologické přístupy k hodnocení regionální konkurenceschopnosti, tj. na pojetí a přístupy ke konkurenceschopnosti a metodiku jejího porovnávání. Vedle definic, přístupů a metod významných autorů, byly také využity definice a přístupy ke konkurenceschopnosti, které používají významné instituce jako je např. Světové ekonomické fórum, OECD nebo Evropská komise.

Key words: regional competitiveness, factors of regional development, indicators

Klíčová slova: regionální konkurenceschopnost, faktory regionálního rozvoje, indikátory

1. Úvod

„Konkurenceschopnost je jako dostih. Nejde v něm o to běžet dnes rychleji, než jste běželi včera. Jde o to běžet rychleji než všichni ostatní koně.“
Stephan Garelli

Obecně je konkurenceschopnost ekonomiky charakterizována jako pojem, který syntetickým způsobem vyjadřuje schopnost země proniknout svým zbožím a službami na zahraniční trhy a z mezinárodní směny získávat komparativní výhody. Konkurenceschopnost ekonomiky není úzce vymezený jev, jenž by bylo možné měřit jednotlivým ukazatelem konkurenční schopnosti, nýbrž jde o komplexní skutečnost, jejíž některé složky lze kvantifikovat a jiné jsou kvalitativní povahy, bezprostředně neměřitelné.

Počínaje ranými 80. léty nastává plíživý posun pojmu konkurenceschopnosti na nadpodnikovou úroveň. Konkurenceschopnost se stává žádoucím cílem nejen podniků, ale i celých odvětví, národních ekonomik, zemí a světových regionů. Nepředpokládá se jaksí, že mezi konkurenceschopností podniku a nadpodnikového celku mohou být jakékoli zásadnější rozdíly.

2. Teoretické koncepty regionální konkurenceschopnosti

Ekonomický rozvoj je v tržních ekonomikách jednoznačně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jejich regionů, měst i obcí (Wokoun, 2008). To se pochopitelně týká jak firem působících ve sféře cestovního ruchu, tak regionů a nejrůznějších destinací.

Nejdříve se však podíváme na obecné definování konkurenceschopnosti, například podle OECD, která definuje konkurenceschopnost jako „schopnost korporací, odvětví, regionů, národů a nadnárodních celků generovat vysokou úroveň příjmů z výrobních faktorů i relativně vysokou úroveň jejich využití na udržitelné úrovni za současného vystavení mezinárodní konkurenci“.

Kvantitativní složky konkurenceschopnosti jsou prezentovány ukazateli relativní konkurenceschopnosti, které jsou systematicky zjišťovány. OECD je publikuje ve struktuře:

- jednotkové pracovní náklady,
- vývoj spotřebitelských cen,
- vývoj exportních cen,
- reálný efektivní směnný kurz.

Různé aspekty konkurenceschopnosti popsal M. Porter (např. 1992, 1990). Velmi známý je jeho tzv. diamant konkurenceschopnosti o čtyřech vrcholech, v němž figuruje poptávka, výrobní faktory, podniková strategie, související a podpůrná odvětví. Při hodnocení regionální konkurenceschopnosti lze využít Porterova diamantu konkurenceschopnosti s tím, že konkurenceschopnost je determinována působením faktorů vstupů (nabídka výrobních faktorů), faktorů poptávky (zde je zdůrazněn význam domácí poptávky), faktorů generovaných přítomností příbuzných a podpůrných odvětví (s přímými vazbami na dělbu práce), faktorů generovaných strategiemi firem a charakterem konkurence (významně ovlivňujících investiční klima) a faktorů generovaných odpovídajícími vlivy vlády a dále náhodných faktorů. Pomocí Porterova diamantu lze klasifikovat jednotlivé země, a to jak na základě kvantitativně měřitelných aspektů, tak i na základě bezprostředně neměřitelných aspektů konkurenceschopnosti.

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

Hospodářský rozvoj je v tržních ekonomikách jednoznačně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jejich regionů.

Definování pojmu regionální konkurenceschopnost není dosud jednoznačně dokončeno a je tedy neuspokojivé. Nicméně řada definic regionální konkurenceschopnosti existuje. Při definování regionální konkurenceschopnosti se vychází z několika přístupů:

- regionální konkurenceschopnost jako agregovaná podniková konkurenceschopnost,
- regionální konkurenceschopnost jako odvozená makroekonomická konkurenceschopnost.

První přístup (např. podle J. Tvrdoň, 2005) vychází z toho, že v regionu existují podniky, které trvale a ziskově vyrábějí produkty, jež splňují požadavky otevřeného trhu z hlediska ceny, kvality apod. V podstatě se předpokládá, že zájmy firem a regionu, v němž působí, jsou podobné. Je ovšem obtížné udržet si takovou představu, když si uvědomíme, že firmy se snaží o dosažení produktivity a zisku, zatímco v pojmu regionální konkurenceschopnost musí být zahrnuta také úroveň zaměstnanosti. Jde o to, že když v každém regionu působí podniky s různou úrovní konkurenceschopnosti ve svém sektoru, existují určité společné rysy regionu, které mají vliv na konkurenceschopnost všech podniků sídlících v daném regionu.

Druhý přístup vychází z toho, že některé zákony, které platí v mezinárodním obchodu, nefungují na nižší než je národní úroveň. Na rozdíl od úrovně zemí kurzové rozdíly a změny poměrů cen a mezd na regionální úrovni buď neexistují nebo nefungují. Na straně druhé přesun mobilních faktorů (kapitál, práce) mezi regiony může být pro regiony reálným ohrožením (např. R. Camagni, 2002).

V souladu s prvním přístupem byla definována regionální konkurenceschopnost (EC: Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU, 1999) jako schopnost produkovat zboží a služby, které obstojí na mezinárodních trzích a zároveň zabezpečí vysokou a udržitelnou úroveň příjmů nebo obecněji řečeno je to schopnost regionů vystavených vnější konkurenci dosahovat poměrně vysoký příjem a vysokou úroveň zaměstnanosti. Z toho vyplývá, že region, který chce být konkurenceschopný, musí zabezpečit pracovní příležitosti v přiměřeném množství a kvalitě.

Alternativní definice k výše uvedené, která zohledňuje produktivitu, a tedy vyšší mzdy a zisky, a zároveň analýzu institucionálního uspořádání a tržních struktur:

Konkurenceschopnost je schopnost regionální ekonomiky optimalizovat svá domácí aktiva a tak soutěžit a prosperovat na národních a světových trzích a přizpůsobovat se změnám na těchto trzích.

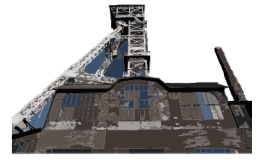
Capello a Nijkamp (2009) uvádějí, že konkurenceschopnost regionů, měst a obcí tvoří důležitou součást teorie regionálního rozvoje. Zdůrazňují, že místní specifika a místní materiálové a nemateriálové aktiva se stala strategickými faktory, na kterých je postavena konkurenceschopnost regionu. Lokální konkurenceschopnost spočívá v místní důvěře, smyslu a sounáležitosti více než v čisté schopnosti kapitálu; více v kreativité než v čisté kvalifikovanosti práce; v konektivité a vazbách více než v čisté dostupnosti; více v místní identitě než lokální efektivnosti a kvalitě života. Porterův diamant a přístup Capello s Nijkampem lze s určitými výhradami aplikovat i do oblasti cestovního ruchu.

Turok (2003) se na konkurenceschopnost na úrovni regionů a měst se dívá jako na jev spojený s dynamikou ekonomického růstu („motor“ ekonomického růstu). Dle Turoka jsou důležité nejen popisné ekonomické ukazatele, jako je např. vývoj zaměstnanosti, HDP na obyvatele, ale zejména je podstatné sledovat základní a podpůrné zdroje ekonomického rozvoje. Pojem „konkurenceschopnost“ pak dle Turoka (2003) obsahuje tři zásadní faktory ekonomického rozvoje, kterými jsou:

1. schopnost místních firem prodávat jejich produkci na vnějších trzích (trh),
2. hodnota těchto produktů a efektivita, se kterou jsou produkovány (produktivita),
3. využití místních lidských zdrojů, kapitálu a přírodních zdrojů (např. míra zaměstnanosti).

Při hodnocení regionální konkurenceschopnosti lze využít již uvedeného Porterova diamantu konkurenceschopnosti s tím, že konkurenceschopnost je determinována působením faktorů vstupů (nabídka výrobních faktorů), faktorů poptávky (zde je zdůrazněn význam domácí poptávky), faktorů generovaných přítomností příbuzných a podpůrných odvětví (s přímými vazbami na dělbu práce), faktorů generovaných strategiemi firem a charakterem konkurence (významně ovlivňujících investiční klima) a faktorů generovaných odpovídajícími vlivy vlády a dále náhodných faktorů (M. Víturka, In: Slaný, A. a kol., 2006).

V středoevropské literatuře se regionální konkurenceschopností zejména v teoretické rovině zabývá J. Tvrdoň (2005), K. Skokan (2004) a v rovině analytické se zvláštním zřetelem k inovačnímu potenciálu M. Víturka (In: Slaný, A. a kol., 2006).

Jak definovat regionální konkurenceschopnost?

Například takto:

Regionální konkurenceschopnost je významným faktorem rozvoje regionů. Regiony, města a obce spolu soutěží při vytváření, získávání, udržení a podporování ekonomických subjektů. Tyto ekonomické subjekty totiž stabilizují či generují nová pracovní místa, nové příležitosti, přičemž mají zásadní vliv na prosperitu, blahobyt a životní úroveň regionů a obcí. Regionální konkurenceschopnost charakterizuje schopnost regionů generovat příjmy a udržet úroveň zaměstnanosti v rámci národní a mezinárodní konkurence.

Konkurenceschopnost je vnímána jako jeden z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících možnosti regionálního rozvoje. Huggins (2003) ve svém příspěvku „*Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking*“, cituje Storperovu definici územní konkurenceschopnosti (na místní i regionální úrovni) „*jako schopnost místní ekonomiky přitáhnout firmy se stabilními nebo rostoucími podíly na trhu a současně schopnost této regionální ekonomiky zajistit stabilní nebo rostoucí životní standard participujících stran*“ (Storper, 1997). Právě posilování konkurenceschopnosti umožňuje regionům (i územním jednotkám na nižší úrovni) vytvářet komparativní výhody vůči ostatnímu území (Huggins, R. (2003), Vol. 37.1, str. 89)

3. Indikátory

Huggins ve svém článku představuje tzv. „index konkurenceschopnosti“ (*competitiveness index*) pro případ Velké Británie.

Tento index reflektuje měřitelná kritéria místní konkurenceschopnosti. Tím se snaží zaplnit určitou mezeru ve výzkumu konkurenceschopnosti, protože většina odborných studií zabývajících se danou problematikou má tendenci zkoumat faktory a indikátory konkurenceschopnosti nezávisle na sobě (samostatně) a chybí zde celkový pohled na propojenost těchto faktorů a na jejich vzájemnou podmíněnost.

Huggins při tvorbě „indexu konkurenceschopnosti“ klade důraz na to, aby dostupná data byla srovnatelná na místní, regionální a národní úrovni, a tím by do určité míry reflektovala vzájemnou propojenost mezi makroekonomickými výstupy a inovačním podnikatelským prostředím. Huggins v článku představuje index odrážející model 3 faktorů, které obsahují konceptuální rámec konkurenceschopnosti založen na: (1) vstupech, (2) výstupech a (3) výsledcích. Mezi klíčové vstupy Huggins řadí tzv. hustotu výskytu firem (tj. počet firem na obyv.), podíl znalostně založených/fungujících podniků a celkovou ekonomickou participaci (tj. míru ekonomické aktivity). Tyto proměnné přispívají k tvorbě výstupu, kterým je zejména produktivita území měřená HDP/obyvatele. Konečně, vliv výše uvedených opatření (tj. vstupů a

výstupu) se projevuje v podobě hmatatelných výsledků, které jsou dané úrovní průměrných mezd (tj. výše mezd na plný úvazek) a mírou nezaměstnanosti. OECD, 1999 definuje znalostně založené podniky/business jako „*zaměstnanost, která pokrývá veškerý vysoce technologicko-výrobní a znalostně založený sektor služeb, tj., aktivity jako IT, počítačové technologie, telekomunikace, finanční a obchodní služby, média a rozhlas*“.

Index konkurenceschopnosti vytvořený Hugginsem představuje dynamický nástroj, kterým by se měla měřit konkurenceschopnost regionů. Vytvořený index měření konkurenceschopnosti autor aplikoval na území Velké Británie, ale při jeho určité modifikaci je možné tento index použít také v jiných státech.

Nutno zmínit, že konkurenceschopnost je velice široký pojem a zahrnuje v sobě mnoho sektorových oblastí a faktorů, které ji ovlivňují. Z tohoto pohledu Huggins upozorňuje, že je nezbytné tyto faktory zkoumat z hlediska jejich vzájemné propojenosti, aby byl dosažen komplexní a ucelený pohled na konkurenceschopnost lokalit a regionů.

Konkurenceschopnosti regionů se věnuje i speciální vydání *Regional Studies* journalu (Vol. 38, č. 9), které obsahuje několik článků zabývajících se výhradně touto problematikou. Dalším významným příspěvkem k analyzovanému tématu je článek autorů Kitson et al. (2004): „*Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?*“, v němž autoři chápou konkurenceschopnost jako určitý abstraktní a těžko uchopitelný pojem.

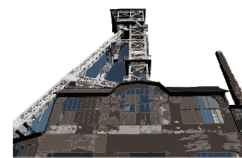
- V úvodu si autoři kladou otázky typu:
- Co přesně je míněno pojmem konkurenceschopnost regionů, měst a lokalit?
- V jakém smyslu si regiony a města konkurují?
- Jak může být měřena regionální konkurenceschopnost?
- Jaké propojení existuje mezi regionální konkurenceschopností a regionální ekonomickou prosperitou?

Autoři poukazují na to, že i když odborná akademická sféra v poslední době klade na výše zmíněné problematice okruhy větší důraz ve svých analýzách, tak stále neexistuje žádný obecně přijatý teoretický či empirický rámec k tématice konkurenceschopnosti regionů, měst a lokalit.

Dle autorů je možné regionální (urbánní) konkurenceschopnost definovat jako úspěšnost regionů a měst, se kterou mezi sebou vzájemně soutěží např. v oblasti podílů na exportních (národních či mezinárodních) trzích nebo v přilákání kapitálu a zaměstnanců na své území (viz Kitson, M. et al. (2004), str. 992).

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

Analyzované teoretické a metodologické přístupy k problematice konkurenceschopnosti regionů představují širokou škálu různých pohledů od různých autorů. V některých aspektech se tyto pohledy překrývají, autoři často dospívají ke stejným nebo obdobným závěrům.

Je možno konstatovat, že většina analýz konkurenceschopnosti regionů jsou spíše komplementárního charakteru.

Jednotliví autoři v těchto analýzách zkoumají různé aspekty regionální konkurenceschopnosti, přičemž každý z nich se zabývá touto problematikou se specifickým zaměřením, tj. autoři definují klíčové pojmy, kladou si klíčové otázky související s konkurenceschopností a jejím vývojem, zaměřují se na ekonomický růst a produktivitu regionů, regionální rozvoj atd. V podstatě se jedná o snahu vytvořit určitý konceptuální rámec problematiky konkurenceschopnosti regionů obsahující co možná nejvíce různých pohledů a dílčích analýz.

Řada autorů se často shoduje na produktivitě, jako základním indikátorem konkurenceschopnosti regionů. Nutno zmínit, že produktivita je široký pojem a lze ji chápat z různých úhlů pohledu.

Huggins, R. (2003), Kitson, M. et al. (2004) a Martin, R., Tyler, P. (2003) se dívají na produktivitu z ekonomicko-regionálního hlediska. Uvědomují si rozsáhlost tohoto pojmu, nicméně ve svých příspěvcích poukazují na regionální produktivitu, jako důležitý indikátor regionální konkurenceschopnosti.

Gardiner B. et al. (2004) analyzují produktivitu z hlediska efektivity produkce pracovní síly. Tvrdí, že konkurenceschopnost regionů je závislá na jejich produktivitě.

Z analýzy odborné literatury tak souhrnně vyplývají indikátory pro měření ekonomické konkurenceschopnosti regionů, přičemž dílčím specifickým je problematika územní struktury regionů, resp. míra urbanizace a počet větších měst v daném regionu. Detaily k jednotlivým indikátorům a dostupnosti jejich dat jsou uvedeny v následující tabulce.

Indikátory ekonomické konkurenceschopnosti

Ekonomické vstupy (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)

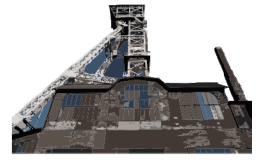
- počet podniků na obyvatele, resp. ekonomické subjekty podle vybraných právních forem, vzniklé a zaniklé apod.
- Nutné přepočítat údaje, které jsou dostupné na ČSÚ, úroveň NUTS III
- inovační podniky

- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III v období 2004 - 2006
- podíl znalostně založených firem (dle zaměstnanosti v IT, telekomunikací, finanční a obchodní služby, média) – struktura dle GVA (CZ NACE)
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- míra ekonomické aktivity obyvatel
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- zaměstnanci VaV
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- výdaje na VaV
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
Ekonomické výstupy (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)
- regionální HDP/obyv.
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- Pokračování předchozí tabulky:
- hrubý domácí produkt na 1 zaměstnance
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- vývoz v běžných cenách (schopnost se uplatnit na vnějších trzích)
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
Ekonomické výsledky (dle Hugginse, 2003; Turok, 2003)
- průměrné mzdy
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- čistý disponibilní důchod domácností na 1 obyvatele
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- míra nezaměstnanosti a její struktura (vzdělání, dl.Xkr. apod.)
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
- migrační saldo - Pozn.: Jedná se o demografický ukazatel, nicméně je výsledkem ekonomických podmínek a atraktivity regionů.
- ČSÚ sleduje na úrovni NUTS III
Územní struktura regionu (dle Malecki, 2004; Budd a Hirmis, 2004)
- Míra urbanizace – počet obyvatel žijících v určité velikostní kategorii měst - Pozn.: Stupeň aglomeračních úspor se zpravidla projevuje ve formě vyšších příjmů a zaměstnanosti.
- Nutné přepočítat údaje, které jsou dostupné na ČSÚ, úroveň NUTS III

4. Závěry

Faktory ovlivňující regionální a lokální konkurenceschopnost jsou v čase variabilní, což mimo jiné souvisí na straně jedné se stupněm poznání socioekonomických procesů, na druhé straně podléhají změnám z důvodu vývoje struktur a jejich vzájemného působení.

Regionální a lokální konkurenceschopnost je tedy významným faktorem rozvoje obcí, měst a regionů. Regiony, města a obce spolu soutěží jednak při vytváření

a podporování ekonomických subjektů a jednak při vytváření vhodných podmínek pro regionální a lokální rozvoj například podporou rozvoje infrastruktury, kvalifikace pracovních sil apod.

Použité zdroje:

BLANKE J., CHIESA T. et al. (2009): *The Travel & Tourism Competitiveness Report*. World Economic Forum, 525 p. ISBN-13: 978-92-95044-18-0.

CAPELLO, R., NIJKAMP, P., et al. (2009): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. 542 p.

HUGGINS, R. (2003): *Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking*. *Regional Studies* Vol. 37, 89 – 96, 2003.

PORTER M. E. (1992): „Competitive advantage: Creating and Sustaining Superior Performance“, Issue 10 PA, Consulting Group London.

PORTER, M. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press. New York.

SKOKAN K. (2004): *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Repronis, Ostrava, 160 s. ISBN 80-7329-059-6.

STORPER, M. (1997): *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. Guilford, New York.

TUROK, I. (2003): *Cities, Regions and Competitiveness*. In: *Regional Studies*, Vol.38, No.9, pp. 1069 – 1083.

VITURKA M. (2007): *Konkurenceschopnost regionů, možnosti jejího hodnocení a stimulace*. In: X. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Masarykova univerzita v Brně, pp. 44-55. ISBN 978-80-210-4325-1.

WOKOUN R., KOUŘILOVÁ J., MACHÁČEK J. (2004): *Regional and Environmental Aspects of Urbanization in the Czech Republic*. p. 187-204. In: Šauer P., Nankervis A., Mensik S.: *Sustainability in Global Services: Selected Essay's*. Praha, 236 p. ISBN 80-86709-04-3.

WOKOUN R. A KOL. (2007): *Regionální rozvoj a jeho management v České republice*. *Oeconomica*, VŠE, Praha, 250 p. ISBN 978- 80-245-1301-0.

WOKOUN, R. (2008): *Regionální konkurenceschopnost a faktory regionálního rozvoje v ČR*. In: XI. *Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Masarykova univerzita v Brně, 2008, s. 24-32. ISBN 978-80-210-4625-2.

WOKOUN, R. (2009): *Regional Competitiveness and Regional Development Factors in the Czech Republic*. In: Buček, M., Capello, R., Hudec, O., Nijkamp, P. (eds.). *3rd Central European Conference in Regional Science [CD-ROM]*. Košice, pp. 898–905. ISBN 978-80-553-0329-1.

Adresa autora:

Prof. RNDr. René Wokoun, CSc.

Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze

Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

wokoun@vse.cz